

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง “ตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจากจิตรกรรมฝาผนัง” เป็นโครงการย่อยเรื่องที่ 3 ในชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การผสมผสานทางศิลปะและวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : ความสำเร็จด้านภูมิปัญญาของชาวกรุงเทพฯ” ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร งบประมาณประจำปี 2547 โครงการวิจัยได้ยื่นเสนอขอทุนสนับสนุนการวิจัยเมื่อเดือนตุลาคม 2545 เชื้อสัญญาฉบับสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากรเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2546 และได้ดำเนินการเก็บข้อมูลเพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ตามแผนงานจนเป็นร่างโครงการวิจัยขั้นสมบูรณ์เมื่อเดือนกรกฎาคม 2548 และเสร็จสมบูรณ์เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2549 รวมเวลาดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น 3 ปี 8 เดือน 20 วัน นับตั้งแต่วันที่เชื้อสัญญา คณะผู้วิจัยได้จัดสัมมนาเผยแพร่ผลการวิจัยต่อสาธารณชนครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2548 ณ ห้องศูนย์เรียนรวม มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ ผู้วิจัยซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการย่อยที่ 3 ได้บรรยายเผยแพร่รายงานวิจัยครั้งที่ 2 ในโครงการเสวนาสาธารณะทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กับกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2548 ที่หอประชุม ห้อง 304 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2549 ที่หอประชุม ห้อง 304 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ ในงานประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง “มรดกวัฒนธรรมไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน” จัดโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และครั้งที่ 4 ในการประชุมวิชาการระดับชาติเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทยครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 15 -17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ภายใต้หัวข้อ “ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม” ดำเนินการโดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำบางตอนของงานวิจัยไปตีพิมพ์ลงในวารสารเมืองโบราณฉบับเดือนมกราคม-มีนาคม และฉบับเดือนกรกฎาคม-กันยายน 2549 และในวารสารดำรงวิชาการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) 2549

ไทย-จีนมีการติดต่อกันในระบบบรรณาการมานานตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สิ่งที่ติดตามมาคือ กลุ่มผู้อพยพและสินค้าสวยงามจากจีน ศิลปะจีนได้กลายเป็นศิลปะพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 และเนื่องจากพระองค์มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังนั้นวัดที่ทรงสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ จึงมีรูปทรงสถาปัตยกรรมจีนแทบทั้งสิ้น ศิลปะพระราชนิยมนี้ยังกระจายตัวไปสู่กลุ่มขุนนาง และข้าราชการอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์มีศิลปะจีนและลวดลายกระบวนจีนปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังยิ่งกว่าสมัยใด

ลวดลายกระบวนจีนที่เข้ามามีบทบาทสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของจิตรกรรมฝาผนัง หรือเป็นภาพโดด กลายเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้ผู้วิจัยสนใจที่จะสืบค้นไปถึงภูมิหลังของชาวจีนอพยพเมื่อครั้งอยู่บนแผ่นดินแม่ เพื่อนำข้อมูลมาศึกษา วิเคราะห์หาความเหมือนและความต่างของลวดลายกระบวนจีนที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง และตัวแปรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ในการทำวิจัย ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ และธนบุรีมากกว่า 50 วัด และคัดเลือกกลุ่มวัดที่จะใช้เป็นกรณีศึกษา เพื่อให้มีทั้งวัดที่มีผู้อุปถัมภ์ทุกระดับชั้น และกระจายครอบคลุมไปยังวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นแหล่งชาวจีนอาศัยอยู่ในอดีต

ผลจากการศึกษาพบว่า ชาวจีนอพยพในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงดำเนินชีวิตเหมือนเมื่อครั้งอยู่บนแผ่นดินแม่ ชาวจีนยังคงอยู่บ้านตึก ปิดทึบ การวางผังอาคารเป็นไปตามกฎเกณฑ์ การแต่งกาย ทรงผม ความขยันขันแข็ง และทักษะในการประกอบอาชีพ ลัทธิศาสนา ประเพณีปฏิบัติ และเครื่องบันเทิงใจ แต่ในมุมมองจากจิตรกรรมฝาผนังพบว่า ชาวจีนประกอบอาชีพค่อนข้างจำกัด ถ้าไม่พายเรือขายของก็เป็นพ่อค้าแร่หรือเป็นกุลีซึ่งเป็นภาพแทรกบนจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่างๆ ส่วนภาพพ่อค้า คหบดีมักพบจำกัดอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังของวัดหลวงเท่านั้น แต่เครื่องบันเทิงใจที่ชาวจีนชื่นชอบคือจิวหรืออุปรากรจีน พบสอดแทรกอยู่ในฉากสงครามในหลายๆ วัด และภาพการมาถึงกรุงเทพฯ ของคณะอุปรากรจีนบนจิตรกรรมฝาผนังที่หอไตรวัดสระเกศ บนผนังด้านนอกทางทิศตะวันตก เป็นหลักฐานยืนยันความนิยมดูจิวที่แสดงในงานมหรสพในโอกาสต่างๆ ทั้งของชาวไทยและชาวจีน

ผลจากการศึกษายังพบอีกด้วยว่า ผู้เขียนจิตรกรรมฝาผนังในกลุ่มวัดที่คัดเลือกเป็นกรณีศึกษาเป็นช่างเขียนชาวไทย ยกเว้นที่หอไตรด้านตะวันตก วัดสระเกศ ซึ่งช่างเขียนภาพอาจเป็นทั้งช่างชาวจีนหรือช่างไทยเชื้อสายจีน ช่างเขียนชาวไทยเขียนภาพลวดลายกระบวนจีนจากคำบอกเล่าของชาวจีนเอง หรือจากผู้ที่เคยไปสัมผัสชีวิตชาวจีนที่เมืองจีน หรือมองเห็นวิถีชีวิตชาวจีนอพยพในชีวิตประจำวัน แต่เป็นการนำมาเขียนอย่างอิสระ ไม่มีความรู้สึกซึ่งในเรื่องของกฎเกณฑ์บางที่ก็นำมาดัดแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตชาวไทย ภาพเขียนหลายๆ ภาพจึงเป็นศิลปะจีนที่มีรูปทรงแตกต่างออกไปจากต้นแบบบ้าง

ในปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังบางวัดได้ถูกละทิ้งให้เสื่อมสลายไป จะด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม นับว่าเป็นการสูญเสียร่องรอยมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง การศึกษาวิจัยทางด้านนี้จะมีส่วนช่วยประดับประดาองค์มรดกของชาติให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะต่อไป.